

BALTI SAATUS

Teine osa : 1920-1939

Suzanne Héral

Tagasipöördumine uude Lätisse

Kui Saša pöördus tagasi koju, leidis ta oma vanemad täiesti muutunud olukorras. Sel ajal kui tema võitles edutult punastega Lieveni diviisi koosseisus, oli Läti Asutav kogu valmistanud ette põhjaliku agraarreformi, mis oli suunatud suurte mõisate eksproprieerimisele ja jagamisele. Saša isa sai aru, et tema Gross-Damenhof'i mõisat vähendatakse pindalalt 50le hektarile, st alla toimetulemise piiri. Seega siis enne reformi jõustumist 1920.a. müüs ta nii oma mõisa kui Industriebhof'i talu ja ostis majad Riias, lootes elada nendelt saadavast sissetulekust.

Pärast nädalast puhkust vanemate juures, täitis Saša oma kohuse ja läks ennast esitlema piirkonna sõjaväevõimudele. Arstliku läbivaatuse tulemusena kuulutati ta teenistuseks kõlbmatuks. Nii läks ta tagasi ülikooli, küll mitte entusiastlikult, sest tingimused olid täiesti muutunud. Tema endine instituut oli ühendatud uueks Läti ülikooliks. Edaspidi olid loengud enamasti läti keeles. Kuigi Saša oskas läti keeles rääkida, ei vullanud ta keelt ei kirjalikult ega tundnud ka grammatikat, mis tegi ta asjatundmatuks kirjalikus väljenduses. Tal olid sellega probleemid, eriti lätikeelsete tehniliste terminitega. Kuna ta sai hariduse täielikult vene süsteemis ja keeles, siis tal oli juba olnud raskusi kohanduda kursustega, mida õpetati saksa keeles *Polytechnikum*'is. Lisaks sellele oli puudu vakantsidest põllumajanduses ja raha puudus panid ta kahetsema, et ta polnud astunud armeesse. 1920.a. suvel kohtus Saša Läti armee endise ülemjuhataja kindral Simonsoniga, kes lubas teda soovitada oma järglasele kindral Radsinile. Augustis külastas Sašat kauaaegne sõber Hugo R., kes oli nüüd kolonel ja kindralstaabi osakonnaülem. Viimane veenis lõpuks teda taasalustama oma karjääri ohvitserina.

Läti luureteenistuses

Tänu nii kindral Simonsoni kui Hugo R. toetusele, võeti Saša Läti luureteenistusse tööle leitnandi aukraadis, koos kiire kapteniks edutamise väljavaatega. Ta nimetati Läti kindralstaabi luureteenistuse ülema assistendiks, kes pidi eriti tegelema Nõukogude Liitu puudutava info küsimustega. Ta pidi läbi vaatama ajalehti ja looma kontakte Lätisse akrediteeritud

sõjaväeatašeedega. Algusest peale meeldis see töö Sašale ja ta tegi seda tööd energiaga ja efektiivselt. 1922. a. juunis edutati ta kapteniks suure staažiga, sest võeti arvesse aeg, mil ta oli vangis.

Abielu ja karjäär luureteenistuses

Vahepeal oli Saša kohanud noort naist nimega Elena K., kellest sai tema eluaegne kaaslane nii hea kui halvas. Ta oli ka baltisakslane ja kooliõpetaja, nagu Saša õed Meta ja Ella. 16. novembril 1922.a. pühitses nende laulatust auväärses Riia Peetri kirikus Saša vend luteri preester Carolus, kes samal ajal õnnistas Meta ja Läti armee ohvitseri Lothari liitu. Saša ja Elena asusid elama Āgenskalnsi (Hagensberg) linnaossa Daugava vasakul kaldal. Nende hiiglasuures 8-toalises korteris oli kolm rõdu ja väga suur terrass, kust avanes vaade Daugava lisajõe Marupitele (Sünd). Eelmised asukad olid nagu paljud jõukad perekonnad, maalt sõja ja revolutsiooniga välja aetud. Seega oli sel ajal hiigelsuuri kortereid kerge üürida, samal ajal kui väikeseid kortereid polnud kusagilt saada. Sellised suured eluruumid olid kaugelt üle värskelt abiellunute vajaduste, kes suutsid möbleerida ainult neli tuba kaheksast. Elena vanem õde Genia tuli nende juurde elama, kuni ta abiellus Walter R.-ga. 1926.a. Elena noorem õde Lydia oli ka nende sage külaline.

1925.a. kolisid Saša ja Elena neljatoalisse Saša isale kuuluvasse majja Riias, mis sobis palju paremini nende vajadustega. Nende vaikse õnne aeg sai järsu lõpu 1929.a., kui kaks julma lööki tabasid Elenat. Tema vend Georg, kes õppis Tübingenis, suri suvel tiisikusse just pärast inseneridiplomi kättesaamist, ja maeti sinna. Siis suri Elena isa 1929.a. detsembris stenokardiasse ja maeti Āgenskalns'i kalmistule.

Ajavahemikul 1924 kuni 1926 käis Saša kindralstaabi akadeemia kursustel Riias ja pärast diplomi saamist nimetati ta kindral Radsini ettepanekul kindralstaabi luureteenistuse juhiks ja kuus kuud hiljem ülendati ta kolonelleitnandiks. Teenistus teenis Saša alluvuses ära kindralstaabi ülema, kindral Kalejsi ja armee ülemjuhataja kindral Radsini suure rahulolu. Saša vastutas samuti vastuluure eest, jälgides võõral palgal olevaid agente ja põrandaaluste kommunistlike organisatsioonide riigivastast tegevust. Suurepärane koostöö toimus liitlaste ülemjuhatusetega, mitte ainult naabermaade, nagu Poola, Eesti ja Soomega, vaid ka Briti, Prantsusmaa, Rootsi ja Ameerika Ühendriikide luureteenistustega. Rikkad liitlased andsid Läti teenistusele finantsabi.

Teenistusvajadused viisid Saša täitma missioone Pariisis, Varssavis, Helsingis ja Tallinnas. Neil puhkudel anti talle mitmeid välismaa autasusid, nende hulgas Prantsuse Auleegioni ohvitseri rist. Hugo R., teenistuse rajaja ja Saša eelkäija selles funktsioonis, oli loonud hulga luurekontakte, mida Saša tugevdas ja parandas, hoolimata selle ettevõtmise spetsiifilistest raskustest.

Teatud eriline olukord töötas teenistuse kasuks. Sel ajal oli palju lätlasi veel Venemaal ja paljud neist tahtsid tulla isamaale tagasi pärast rahulepingu mõlemapoolset allakirjutamist ja nende hulgas oli Läti kaitsetüksuste liikmeid aastatest 1917-1918, kui nad olid põgenenud Venemaale saksa armee pealetungimise ajal. Rahuleping Läti ja Nõukogude Venemaa vahel, mis allkirjastati 11. augustil 1920, sätestas, et viimane tunnustab Läti riigi iseseisvust ja suveräniteeti ja loobub igaveseks ajaks igasugusest suveräänsusest Läti rahva ja territooriumi üle.

Repatrieerimise taotlejad pidid avaldama Läti luureteenistusele kõik, mis nad teadsid Nõukogude Venemaa kohta ja kui võimalik, tooma kaasa dokumente olukorrast Nõukogude Venemaal ja selle relvajõududes. Paljud taotlejad tegid seda, mis kujutas endast erakordset teabeallikat. Seega sai Läti luureteenistus mitme aasta jooksul oma kätte salajasi käskkirju Punaarmee reorganiseerimisest ja muud kasulikku materjali. Kuid see oli võimalik vaid nõukogude režiimi esimese kümne aasta jooksul, kui selle vastuluure oli veel lapsekingades. Venemaal sai luurega tegeleda vaid Läti Moskva saatkonna immuunsuse kaitse all. Saatkonna suhted Vene välisministeeriumiga, kus mitmed positsioonid olid keisririigi endiste ametnike käes, olid siis suurepärased. See võimaldas Läti agente majutada otse saatkonnas. Mis puudutab Läti sõjaväeatašeed ja saatkonna juhti, siis neid hoiti luuretööst eemal.

Kui need tähtsad infoallikad kuivasid kokku, siis järelejäänud allikad olid sellised, mida pakkus ammu ajast mõlemal pool piiri elavate etniliste ja usuliste kogukondade piiriülene liiklus. Nende hulgas olid kõige visamad vanausulised, kes ei tahtnud loobuda oma vanadest suhetest. Nõukogulased talusid seda, kuna see võimaldas nende oma agentide imbumist Lätimaale.

Riia oli siis nõukogude spionaaži keskus kolmes Balti riigis ja Poolas koos Ida-Preisimaaga. Nõukogude agentide nimekirju koos nende salajaste koodidega toimetati Läti luureteenistusele hiiglaslike summade eest. See tegi võimalikuks nõukogude sõjaväeatašee paljastamise spioneerimises, kellele anti korraldus lahkuda 24 tunni jooksul riigist. Kätemaksuks arreteerisid nõukogulased Läti agendi Moskvast ja saatsid tagasi Lätimaale, kui

Läti võimud lubasid mitte avaldada pressile andmeid nende sõjaväeatašee kohta. Palju teisi spioneerimise juhtumeid paljastati, kuhu olid segatud nõukogude saatkonna ja kaubandusesinduse liikmed Riias.

1929.a. suri Radsin ootamatult ja asendati ülemjuhatajana kindral Penikesega, kes vana ja rahuliku mehena ei tundnud erilist huvi luure vastu. Sel ajal olid nõukogulased tähelepanuväärselt organiseerinud oma vastuluure ja kehtestanud välissaatkondade väga range jälgimise Moskvast. Mitmed Läti agendid arreteeriti ja teised keeldusid töötamast Läti luure kasuks. Kuna Läti välisministeerium ei toetanud enam Läti luureteenistust, siis viimast koondati, et see kasutaks vähem ressursse, nagu pressi ülevaateid, üle piiri liikuvatelt inimestelt saadavat infot, raadiosaadete kuulamist, Riia nõukogude saatkonna telexi teadete kinnipüüdmist jne.

Seega otsustas Saša lahkuda luureteenistusest ja palus määrata ennast mingi sõjaväeosa komandöriks. Kuid tema ülemus kindral Kalejs pakkus talle sõjaväeatašee kohta Poolas, mis oli just saanud vakantseks selle eelneva täitja surma tõttu. Saša võttis selle ametikoha vastu kindral Kalejsi suureks meeleheaks, kes teadis Elena haruldasi omadusi, mitte ainult tema ilu, vaid ka teda kui suurepärase perenaist ja paljusid keeli rääkivat võõrustajat. See oleks oluline eelis sõjaväeatašee abikaasa esindusrollis.

Varssavi missioon (1930-1934)

Saša ja Elena kolisid Varssavisse 1930.a. juunis. Saša oli samuti akrediteeritud Bukarestis, kuid rahaliste vahendite puudumise tõttu käis ta seal vaid mõned korrad. Tema põhiülesanne oli seaduslike kanalite kaudu peremeesriigi sõjaväelise olukorra ja aktiivsuse kohta info kogumine. Ta viibis sõjaväeamanöövritel ja harjutustel Poola kindralstaabi kutsel, uuris teenistuse korraldamist ja ettekandeid Poola armee kohta. Kuna ta juba natuke tundis poola keelt, siis parandas ta kiiresti oma oskusi, nii et ta oli võimeline lugema poola dokumente ja aasta pärast vestlema Poola ohvitseridega nende endi keeles ja seda oskust hinnati kõrgelt. Tema varasemate lähetuste kestel oli tal olnud võimalus kohata olulisemaid kindralstaabi ohvitseri, mis tegi esimesed kontaktid kergemaks.

Kui nad olid ennast sisse sättinud armsasse maitsekalt sisustatud majja Lazienki pargi lähedal nn saatkondade kvartalis, siis Saša ja Elena hakkasid organiseerima diplomaatilisi lõunasööke ja dineesid 12 kuni 14 külalisele. Kvalifitseeritud abi vajaduse tõttu kutsus Elena kohale oma endise koka Katte Riias, kes oli autentne *cordons bleu*. Saša ja Elena elasid viis

aastat väga aktiivset ja huvitavat elu Varssavi diplomaatilises korpuses; see aitas neil läbi käia Poola kõrgklassi esindajatega, nagu Radzywiłłid, Potockid, Lubomirskid ja Czartoryskid. Keegi ei osanud sel ajal ette kujutada, et kogu see maailm elas laenatud ajas ja et kogu Poola ühiskonna eliit hukkub 1940.a. Katyni metsas ja 1942.a. alates natside koonduslaagreis.

Nõukogude Liidu esindajad võtsid enda alla erilise koha Varssavi diplomaatilises korpuses. Nad vältisid kontakte, välja arvatud vaid puhtalt ametialaseid, ja ilmusid harva ametlikele vastuvõttudele. Nad kõik kuulusid tsaariajast pärit poolharitud kooliõpetajate ja ametnike klassi. Viie aasta jooksul sai Saša tuttavaks nelja järjestikuse nõukogude sõjaväeatašeeaga. Ainuke püsiv ametnik oli GPU esindaja, so poliitilise politsei liige, kes oli endine Balti laevastiku madrus. 1932.a. alates proovisid bolševikud näha välja korralikud vastuvõturuumides ja teesklesid, et nad on diplomaadid nagu teisedki. Järsku hakkasid nad korraldama erakordselt luksuslikke ja pillavaid vastuvõtte.

Saša vältis neid hoolikalt ja vastavalt tavale läks ainult saatkonna ülem sedasorti vastuvõttudele. Sašal olid kibedad mälestused dineest nõukogude saatkonnas, kuhu ta pidi minema koos Elenaga. Külalistele serveeriti toitu hinnalistel taldrikutel, millel olid ikka veel Vene keiserliku tehase märgid. Mõned külalised ei kõhelnud pööramast oma taldrikuid ümber, et imetleda nende monogramme. Moka kohvi tassid kandsid keiserliku jahi "Standart" embleemi. Need olid ilmselt pärit ohvitseride messist.

Söögiriistad olid puhtast hõbedast ja need olid märgistatud erinevate äratundmatute vappidega. Road olid oivalised, kuna mitte kõik Peterburi ja Moskva kokad polnud veel surnud. Eelroaks oli seal kaaviar, mis polnud ju midagi erakordset, kuid kogused, mida serveeriti kulbiga tirinast nagu kartuliputru, olid täiesti ebaharilikud: naelased portsjonid, mis oleksid võinud igäühe tõsiselt haigeks teha, kes seda oleks ära tahtnud süüa.

1933.a., kui Sašast oli saanud (aukraadilt?) vanim sõjaväeatašee Varssavis, sai ta oma nõukogude kolleegilt, endiselt Lääne-Siberi raudteejaama telegrafistilt, kutse dineele, kuhu olid kutsutud kõik Varssavis teenivad sõjaväeatašeed. Sellisel juhul oli võimatu kutsest kõrvale hoiduda.

Õhtu Varssavi nõukogude saatkonnas

Nõukogude saatkonna kogu personal, kaasa arvatud sõjaväeatašee, asus nagu kasarmuolukorras saatkonnahoones. Kellelegi polnud ette nähtud privaatset majutust. Kõik

hoone aknad olid trellitatud ja sissekäiguks rangelt valvatud. Maja asukad pidid ennast registreerima nii sisenedes kui väljudes.

Saša läks saatkonda kindlaksmääratud kuupäeval ja kellaajal. Ta juhatati algul eeskotta, kust trellitatud ukсед viisid hoone sisemusse. Valvur teatas telefoni kaudu, et külaline on saabunud ja lubas tal siseneda. Sõjaväeatašeel oli vaid magamistuba ja kabinet, mida ta jagas oma assistendiga. Tema vastuvõtt pidi toimuma saatkonna vastuvõturuumis.

Söök oli priiskav ja seda uhuti alla rohke alkoholiga. Kõik toiduained olid vene omad, kaasa arvatud kaaviar ja veinid. Kõik jõid palju, kuid mõned tegid seda ettevaatlikult. Mis puutub maja peremehesse, siis tema oli vähem ettevaatlik mitte ainult jookidega, vaid ka vestlustega. Saša oli juba enne kokku leppinud mõne oma kolleegiga, kellele võis kindel olla – soomlase, eestlase ja rootslasega, et need tegutsevad GPU mehega, andes nii Sašale võimaluse vaikselt vestelda oma nõukogude kolleegiga. Paistis, et plaan õnnestus. Nõukogude sõjaväeatašee rääkis kaunis vabalt. Ta rõhutas mitu korda, et tema oli ka olnud vene ohvitser ja seetõttu on nad nõ vanad kamraadid. Ta kasutas isegi juhust hoiatada Sašat oma assistendi, GPU agendi eest.

Siis hakkas nõukogude sõjaväeatašee ootamatult kõnelema Nikolaist, Saša kadunud vennast, keda ta ilmselt oli kohanud Uurali-Volga piirkonnas. Tema jutu järgi oli Nikolai, kes kuulus Koltšaki Valgesse armeesse, olnud ülemaks raudteejaamas, kus nõukogude sõjaväeatašee oli töötanud telegrafistina ja kes oli vahepeal ühinenud Punaarmeeaga. Saša ja ta perekond oli teadnud, et pärast Vene rinde kokkukukkumist 1918.a. alguses, oli Nikolai veetnud mõned päevad Moskvast, olles olnud teel Omski Lääne-Siberis, kus ta oli varem garnisonis olnud ja kus ta pruut elas. Keegi ei saanud enam mingeid teateid pärast tema peatust Moskvast ja oletati, et ta oli langenud punaste kätte või et ta oli langenud kodusõjas. Nõukogude sõjaväeatašee oli ilmselt Nikolaid kohanud ja Saša tahtis temast rohkem teada.

Sel hetkel ilmus välja GPU-mehe, kes nähtavasti kuulis viimaseid lauseid. Jalamaid katkestas Saša nõukogude kolleeg selle jutu ja soovis teemat muuta. Ta põikles kõrvale kõikidest Saša küsimustest ja kinnitas, et seal polnud midagi kindlat, ainult üks vana telegramm, kus keegi mainis kedagi W-nimelist. Ta ei teadnud midagi enam sellest. Lõppude-lõpuks oli ta palju joonud ja väga väsinud. Nende sõnadega ta kadus ja ei tulnud enam tagasi. Saša proovis küsida GPU-mehelt, kuid see vastas ainult, et seltsimees oli palju joonud ja rääkis lollusi. Lõpuks ei saanud Saša midagi enam teada Nikolai saatusest. Varsti pärast seda teatati talle, et tema nõukogude kolleeg oli saadetud Kaukaasiasse tervist parandama.

Jälgides Poola armee manöövreid

Nagu iga sõjaväeatašee, kes oli teenistuses Varssavis, kutsuti Sašat regulaarselt Poola armee manöövritele ja ta käis neil suure huviga. Kõikide Poola armee väeliikide üksuste manöövrid toimusid aprillis ja septembris. Nendel puhkudel võis Saša veenduda, et Poola armee poolt näidatud hiilgus ja teatraalsus ei vastanud tegelikule võitlusvõimele. Hea tahe ja julgus ei suutnud hüvitada nappi ja vananenud varustust.

Diviisid olid varustatud kokkusobimatute relvadega, mis olid pärit kolme erineva armee – Vene, Austria ja Saksa - vanadest varudest: Lisaks sellele oli Prantsusmaal formeeritud kindral Halleri armeekorpusel Prantsuse relvad ja varustus. Hädaolukorras oleks olnud suured probleemid varustusega. Sel ajal oli Poola armeel väga vähe soomusmasinaid, just tagasihoidlik arv Prantsuse “Renault’sid” ja mitmed väikesed Itaalia tankid.

Poola armee uhkuseks oli selle traditsiooniline väeosa – ratsavägi. Poolakad pidasid ennast rüütlihuvaks, ja rüütliid loomulikult võitlesid hobustel. Et järgida seda traditsiooni, oli Poola armee looja, feldmarssal Pilsudski moodustanud 40 ratsarügementi, mis oli ebaproportsionaalne hulk riigi suurusega võrreldes. Erinevalt moodsatest armeedest polnud Poolal ei tanke ega motoriseeritud kahurväge. Manöövrite ajal võttis Poola ratsavägi üksi ette silmipimestavaid rünnakuid lehivate punaste ja valgete lippudega, nagu Napoleoni ajal. See oli täpselt see, mida nad tegid 1939.a., kui nad tormasid edasi paljastatud mõõkadega saksa tankide vastu. Välismaa sõjaväeatašeed soovitasid küll, et oleks targem anda ratsaväele kulutatud miljonid soomusmasinate valmistamiseks. Neile vastati kõrgilt, et Poola ei loobu iialgi oma ratsaväest. Tegelikult oli Poola tööstus võimeline tootma kogu armeele vajalikku varustust, kaasa arvatud soomusmasinad ja lennukid. Tehti aga ainult mõned prototüübid. Esitleti Poolas valmistatud vertikaalselt õhku tõusvat hävitajat. Vastavalt Prantsuse sõjaväeemissioonile tekitas hävitaja sensatsiooni, kui tõusis 1000 m kõrgusele väga lühikese ajaga. Kuid 1939.a. polnud Poola õhujõududel ühtki sellist hävitajat panna võitlema Luftwaffe vastu.

Visiidid Rumeeniasse

Rahapuudusel pidi Saša piirduma vaid kolme visiidiga Rumeeniasse, riiki, kuhu ta oli samuti akrediteeritud. Seepärast olid tema teadmised Rumeenia armeest pärit tema Bukarestis

teenivate kolleegide käest. 1932.a. oktoobris ta viibis manöövritel, mis toimusid Transilvaanias kolme-nelja aasta tagant kuningas Carol II juuresolekul. Koos teiste sõjaväeatašeedega majutati Saša neljaks ööks võluvasse Saksa linna nimega Schässburg (Sighișoara). Manöövrid pidid toimuma väga suurejooneliselt ja vastavalt strateegiliselt ja taktikaliselt seisukohalt väljapaistva plaani järgi. Sellest võis aru saada Rumeenia kindralstaabi vanemate ohvitseride väljaõppe järgi, mis oli saadud Pariisi Sõjaakadeemias. Kuid külalised polnud mingil juhul võimelised jälgima, kuidas väed oma missiooni täitsid. Paistis, et ülemjuhatus soovis neid eemal hoida ja külaliste konvoi suunati sellisel viisil, et nad ei näinud ühtki väeosa lähedalt.

Manöövrite päeval viisid Rumeenia ohvitserid kõik välismaised sõjaväeatašeed “Kindralimäele” (“*Feldherrnhügel*”), kust oli hea vaade ümbrusele ja kus ülemjuhatus paiknes. Välismaised külalised tahtsid näha, mis toimub lahinguväljal, kuid seal oli vähe näha, sest moodne lahinguväli oli pigem tühi. Kõige rohkem nägid nad ebamäära liikumist horisondil, kuna väeosad kasutasid maskeerimist ja näitasid ennast nii vähe kui võimalik.

Natukese aja pärast kuulutati tema majesteet kuninga saabumist. Kõiki kohalviibijaid kutsuti rivvi ühte viirgu ja vaatama selles suunas, kuhu kuningas Carol pidi ilmuma. Sellest hetkest peale ei pööranud keegi enam manöövritele mingit tähelepanu. Pärast pikka ootamist kuningas lõpuks ilmus, saadetuna umbes kolmekümneliikmelisest kaaskonnast, kes kõik olid feldmarssalid ja kindralid. Kuningas tervitas publikut ja surus graatsiliselt igaühe kätt, ütlemata ainsatki sõna. Ära kuulanud manöövreid käsutava kindrali lühikese rapordi, kuningas koos kaaskonnaga lahkus. Otsekohe informeeriti publikut, et kuningas ootab neid lõunasöögile pooleteisttunnise sõidu kaugusel.

Lõunasöögil oli umbes 200 külalist, kes istusid pikkade laudade ääres vabas õhus. Serveeritud toidud olid oivalised ja neid saatsid suurepärased Rumeenia veinid. Pärast sööki tantsisid ja laulsid Rumeenia ja Saksa rahvakunstirühmad. Seejärel sõidutati kõik täissöönud ja rahulolevad külalised majutuspaika. Kolmandal ja neljandal päeval ei näinud sõjaväeatašeed neid manöövreid rohkem kui esimesel päeval. Teisel päeval kutsuti neid kuninga poolt pakutud einele, mis toimus spetsiaalses rongis. Ja kolmandal päeval kutsuti neid vastuvõtule, mis toimus kuninga auks Braşovis (Kronstadt). Saša kohtas kuningat viimast korda 1934.a., kui ta oli hüvastijätu audientsil enne oma lahkumist Varssavist. Sel puhul andis kuningas talle ordeni “Corona Romaniae” komandöri keti.

Teenistuse lõpp Varssavis

1933.a. suvel suri ootamatult Läti kindralstaabi ülem, kindral Kalejs ja ta asendati kindral Hartmanisega. Viimane tuli ametlikule visiidile Poolasse 1933.a. sügisel. Saša ja Elena organiseerisid tema auks galadinee, kus kohal oli Poola ülemjuhatus. Siis sõitis Saša kindral Hartmanisega Zaleszczykisse (praegu Zalištšõkõ Ukrainas), mis siis oli Lõuna-Poolas, et külastada feldmarssal Pilsudskit, kes oli Poola režiimi alustala ja sõjaasjade ministri ametis.

1933.a. novembris, kui Saša oli teenistuse asjus Riias, kutsuti ta sõjainistri kindral Balodise juurde, kes teatas talle, et pataljoni komandörina pidi ta läbima õppuste perioodi, et saada kolonelik. Lepiti kokku, et Saša jääb veel pooleteiseks aastaks ametisse Varssavis täitmaks viieaastase suunamise reegleid. Kuid 15. mail 1934 kukutas sõjaväeline riigipööre Läti demokraatliku parlamentaarse süsteemi ja seadis sisse president Ulmanise diktatuuri. Niipea, kui Sašani jõudsid need uudised, teadis ta, et tema päevad Varssavis on loetud. Tõsiasi oli see, et kahe nädala pärast sai ta käsu anda kõik oma dokumendid üle kohaleniimetatud järglasele ja esitleda end Riias, selleks et alustada planeeritud õppusi veel kindlaksmääramata rügemendis. Kõikide Varssavis teeninud sõjaväeatašeede poolt organiseeritud väga südamliku hüvastijätudinee lõpus anti Sašale ja Elenale suveniiriks suur 18. sajandi hõbenõu, millele olid graveeritud kõikide osavõtjate nimed. Poola ülemjuhatus organiseeris samuti lahkumisdinee, kus talle anti hinnaline poola mõõk vanast suurepärasest terasest tehtud teraga, millel oli kullast inkrusteering ja graveeritud pühendus: Poola sõdurilt sõbrale ja liitlasele.

Oma viimasele visiidil Poola armee peakorterisse, sai Saša feldmarssal Pilsudski omakäelise allkirjaga foto ja Poola “Valge kotka” ordeni komandöri keti. 1934.a. juuli keskel asusid Saša ja Elena rongile, et pöörduda tagasi Riiga pärast nelja-aastast eemalolekut. Kõik nende kolleegid ja sõbrad tulid neid Varssavi raudteejaama saatma ja nende naised andsid Elenale hiiglasuure roosikimbu.

Pöördumine tagasi rügementi

Läti kindralstaabis sai Saša ruttu aru, et ta polnud teretulnud. Kindral Hartmanis, kelle kohta õeldi, et ta on lähedastes suhetes Vadonis (Juht) Ulmanisega, võttis ta vastu ebasõbralikult ja napsõnaliselt. Režiim oli otsustanud “puhastada” peamised riigiorganid etniliselt mittepuhastest läti elementidest. Sellest ajast peale oli luureteenistus suletud igale Saksa kultuuri invidiile. Enne õppuste perioodi anti Sašale sõjainister kindral Balodise korraldusel “Kolme tähe” orden, mis oli tema esimene Läti autasu. Tänu temale anti Sašale

puhkust oma isiklike asjade korrastamiseks ja lõpuks määrati ta neljandasse Valmiera jalaväerügementi, mis paiknes Riias.

1934.a. augusti keskel võttis Saša oma pataljoni juhtimise üle. Rügement koosnes vabatahtlikest üksustest, mis olid moodustatud Põhja-Liivimaal ja Eestis ja nende hulgas oli palju desertööre Punaarmeest. Kõrgemates sfäärides kahtlustati seda rügementi täiesti valesti “punastes” poliitilistes tendentsides. Siiski jättis meeste distsipliin ja käitumine palju soovida, ilma et eelmised komandörid oleks tahtnud või suutnud nendele halbadele kommetele lõppu teha.

Alles kohale jõudnult kogus Saša oma ohvitserid kokku, selleks et selgitada neile oma nägemust teenistusest. Kedagi ei lubatud lahkuda ilma tema loata. Igaüks, kes vastutas õppuste eest, pidi täitma oma ülesannet. Kui Saša ratsutas hobusel inspekteerima oma kompaniisid üksteise järel sõltumata sellest, milline oli ilm või kellaaeg, siis ohvitserid pidid harjuma väljas olema. Komandörina oli Sašal tähtsaid distsiplinaarseid privileege (õigust kiituseks ja karistuseks). Kui see polnud küllaldane, nagu paadunud joodikute puhul, siis võis ta tõrksaid ohvitseri ametist vabastada. Rügement veetis suve osaliselt Riia kirdeosas Carnikavas ja osaliselt Kurtenhofi laagris Riias lõunas Salaspilsi lähedal.

Pärast aastast teenistust ootas Saša tagasikutsumist kindralstaapi, vastavalt Tsaari-Venemaa keiserlikult armeelt ülevõetud traditsioonile. Kuid selle oodatud kutse asemel sai ta käsu juhtida kolmekuulist drillikampaaniat Kurtenhofi laagris. Reservistid olid väga distsiplineeritud ja innukad, kuid mitte kõik ohvitserid, kelle hulgas oli paratamatu hulk paadunud joodikuid ja laiskvorste, kes põhjustasid Sašale probleeme.

Kindral Balodis, sõjaasjade minister ja Läti armee ülemjuhataja kindral Berkis tulid inspeksioonivisiidile ja väljendasid oma rahulolu Saša tööga. Kui ta 1935.a. detsembris pärast oma kolmekuulise perioodi lõppu pöördus tagasi Riiga, siis sai ta teada, et “Vadonis” Ulmanis keeldus talle kindral Hartmanise mõjul kõrgemat aukraadi andmast ja kõrgemale ametipostile nimetamast. Seega pöördus ta oma rügementi ikka veel kolonelleitnandi aukraadis, mis tal oli olnud juba kolm aastat, samal ajal kui üsna suur hulk sama aukraadiga temast nooremaid ohvitseri, kaasa arvatud tema oma tudengid sõjaakadeemiast aastatel 1926-1930 olid edutatud kolonelideks. Kolonelleitnandi teenistusaeg piir oli 48 aastat. Seega viie aasta pärast, hiljemalt 1940, oleks Saša pidanud automaatselt erru minema. See meede tuli üleüldise “lätiseerimise” poliitika raamides valitsuselt, kes soovis kõikide mitte-lätlastest ametnike kohustuslikku varast erruminekut. Saša jätkas teenistust oma rügemendi komandörina, veetes suve laagris ja

osaledes drillimises. 1936.a. ostis ta väga odavalt väikese maja ja maalapi Ogres, mis oli võluv kuurort 40 km kaugusel Riist. Maja oli viimistlemata puidust ja koosnes vaid kolmest toast ja kahest klaasverandast. Kuid maatükk oli suurepärane suure puuviljaaiaga ja otsese pääsuga Daugava äärde. Elena elas seal kevadest sügiseni ja tema ema tuli sinna sageli külla. Saša sai seal olla vaid nädalavahetustel. Teistel aegadel pidi ta iga päev rongiga teenistusse sõitma. Nad mõlemad armastasid seda kohta ja see muutus nende privaatseks paradiisiks. Neil oli palju plaane maja remontimiseks ja parandamiseks ja nad ei kujutanud ette, et võivad selle kaotada. 1936.a. juunis suri ootamatult Elena vanem õde Genia, jättes maha kaheksa-aastase tütre Sabine, kelle Saša and Elena otsustasid üles kasvatada kui oma tütre.

Kohalemääramine Sõjaakadeemiasse

1938.a. jaanuaris luges Saša ajalehest – nad olid jätnud talle isiklikult teatamata, et ta oli nimetatud sõjaakadeemia komandöri assistendiks. See ei olnud ülendamine, kuna ta säilitas oma kolonelleitnandi aukraadi. Sõjaakadeemia komandör kolonel Krippens, oli üks Saša kamraadidest, kui nad mõlemad õppisid akadeemias aastatel 1924-1926. Krippens oli võidelnud Kolpaki Läti pataljoni ridades, mida oli juhitanud kindral Balodis ja Saša sai temaga hästi läbi.

Saša ülesanne sõjaakadeemias oli luua treeningprogrammid, koordineerida ja juhtida taktikalisi treeninguid igas klassis. Lisaks sellele pidi ta andma saksa keeles loenguid militaarõppes. Ta kirjutas käsiraamatu saksa printsiipidest, mis olid sarnased Suvorovi¹ omadele, mida ta ise oli õppinud. Käsiraamat avaldati Läti sõjaministeeriumi poolt ja jagati ohvitseridele ja vägedele kasutamiseks. Kuid neil polnud võimalust seda kaua aega kasutada.

1938.a. sai Elena oma osa Liepajas elanud vanaisa pärandusest, mis oli tema osa tädi-ristiema pärimisjärjekorras. See kogusumma võimaldas temal ja Sašal osta vahetult Riia lähedal Lindenruh mõisas veerandhektarilise maatüki seitsme võimsa männi ja kolme suure saja-aastase vahtraga. Sinna kavatsesid nad ehitada kodu oma perekonnale ja asuda sinna elama pärast Saša erruminekut. Ogre oleks jäänud nende suveresidentsiks. Nad palkasid arhitekti, et valmistada joonised Elena soovide kohaselt: neli tuba, vannituba, köök, punasest kiltkivist katus, terrass mändide all ja veepump keldris. Tööd pidid lõppema 1940.a.

¹ Aleksandr Suvorov (1730-1800): kuulus Vene generalissimus, kes võitles järgepanu Ottomani impeeriumi, Poola ülestõusu ja revolutsioonilise Prantsusmaaga. Ta on üks vähestest kindralitest, kes pole kunagi ühtki lahingut kaotanud. Ta kirjutas militaarse käsiraamatu pealkirjaga “Võidu teadus”.

Saša oli õnnelik, täites oma ülesandeid sõjaakadeemias, mis meenutas talle vana head aega Odessa jalaväekoolis. Distsipliin, mis seal oli reegliski, oli sama. Suvekuudel (mai, juuni, juuli) sõideti endisesse vene treeninglaagrisse Daugavpils lähedal Kagu-Lätis, mitte kaugel Leedu piirist. Nagu Kurtenhofiski ületas laagri territoorium kaugelt Läti armee vajadused. Ümritsetuna metsadest, asus laager suure järve ja Daugava vahel. Sašale meeldis töö vabas õhus, meeldis ratsutada praktilisi väliõppuseid üle vaatama. Laupäeviti sõitis ta päevase rongiga Ogresse ja tuli tagasi pühapäeva õhtul. Augustis ja septembris sõjaakadeemia puhkas ja Saša jäi Elenaga Ogresse. Nad olid õnnelikud, elades eraklikult, mida katkestasid mõned külaskäigud. Aeg-ajalt said nad ajalehti ja raadiot neil polnud.

Kuulujutud sõjast

Nad olid lugenud Hitleri-Stalini paktist, mis kirjutati alla 23. augustil 1939, kuid nad ei näinud selles ohtu oma isamaale. Pakti esitati kui mittekallaletungi lepingut ja nad ei teadnud midagi salajasest protokollist, mis pidi määrama Balti riikide ja Poola saatuse, kehtestades Saksamaa ja NSVL vahel “mõjusfäärid” Ida-Euroopas. Miski ei lubanud oletada, et Hitler annab Stalinile Balti riigid koos nende tähtsate mereväebaasidega Liepajas, Riias ja Tallinnas. Hitleri sissetung Poolasse 1. septembril 1939 oli Sašale suureks üllatuseks. Kuna Inglismaa ja Prantsusmaa olid kohustunud Poola julgeoleku garanteerima, siis oli oodata vaenutegevuse arengut maailmasõjaks. Saša hakkas sündmuste käiku jälgima palju suurema tähelepanuga. Läti ja Eesti deklareerisid oma neutraalsust ja rahvas hellitas petlikku lootust jääda ainult pealtvaatajateks tulevases sõjas

Ogres kiirendasid Saša ja Elena oma sügistööde lõpetamist ja pöördusid Riiga. Nende uue maja vundament oli valmimas ja vastavalt traditsioonile matsid Saša ja Elena sinna pitseeritud pudeli erinevate asjadega (mündid, ajaleheväljalõiked, margid jne) kui tõendusmaterjali nende ajast tulevastele sajanditele. Nad kuulasid tähelepanelikult uudiseid Varssavi ringhäälingust lahinguoperatsioonide kohta ja eriti Poola pealinna piiramisest ja alistumisest. Läti oli kutsunud tegevteenistusse suure hulga reserviste, et kindlustada oma neutraalsuse kaitset.

Nagu igal aastal, nii ka 1939.a. septembris ülendati kõik viimase aasta kadetid leitnantideks. Tseremoonia toimus “Vadonis” Ulmanise juuresolekul, kes esines patriootilise kõnega. who pronounced a patriotic speech. Ta kutsus tungivalt üles värsketel ohvitseridel ohverdada elu võideldes mistahes vaenlase vastu, kes proovib ähvardada Läti sõltumatust.

Noored uued entusiasmi täis leitnandid läksid oma üksustesse, loobudes oma neljanädalasest puhkusest.

Varsti toimus sündmus, mis hävitas Balti riikide rahvaste igasuguse lootuse elada vaenutegevus üle ainult pealtvaatajatena. Üks Poola allveelaev, millel õnnestus pääseda Saksa laevastiku haardest, otsis varjupaika Tallinnas, kus laevale asus inspeksioon ja ta pandi Eesti mereväe valve alla. Ühel päeva hiilis laev Eesti valvurite käest minema ja kadus ning hiljem ilmus välja Briti kuningliku laevastiku ridades. NSVL protesteeris jõuliselt, süüdistades Eestit neutraalsuse rikkumises, ähvardas riiki sisse tungida ja esines ultimaatumiga, nõudes garantiisid, et sellised intsidendid enam kunagi ei kordu. Nõukogude üksused kontsentreerusid Eesti piiri äärde ja 27. septembril 1939 kutsuti Eesti välisminister Moskvasse intsidendi kohta selgitust andma. Tegelikult oli selles intsidendis eestlaste ainuke süü selles, et nad jätsid Poola meeskonna laevale ja NSVL kasutas selle intsidenti ära ettekäändena, et käiku lasta ammu koostatud plaan. Eesti valitsus võttis nõukogude ultimaatumi vastu ja kirjutas alla lepingule Nõukogude Liiduga kindlustuste, garnisonide ja laevastiku baaside loovutamiseks nõukogude sõjajõududele. NL ei andnud Eestile aega läbi rääkida Lätiga, kellega ta oli seotud vastastikuse abistamise lepinguga nõukogude ähvarduse puhuks.

Oktoobri algul, pärast Eesti ja NL lepingu allakirjutamist, nõuti Läti valitsusel täisvolitustega delegatsiooni saatmist Moskvasse. Järgides esimese, eestlastele saadetud "kutse" näidet, võttis see ultimaatumi kuju, mida toetas nõukogude vägede kontsentreerumine Läti piiri äärde. Välisminister Vilhelms Muntersi juhitud ja sõjalise poole poolt kindral Hartmanisega toetatud Läti delegatsioon kirjutas alla samasuguse lepingu, loovutades NLle suure laevastikusadama Liepajas, jäävaba sadama Ventspilsis ja väikese kindluse Daugavgrīvas, mis kaitses sissepääsu Daugavale.

Pärast seda, kui NL oli okupeerinud kindlustatud positsioonid, hoidis Läti armee oma võitlusvõimet ja reservistid jäid mobiliseerituks. Valitsusringkondade reetlik propaganda proovis rahustada rahvast usuga, et kui sõda lõpeb, lahkuvad nõukogude väed maalt vabatahtlikult.

Baltisaksa elanikkonna ümberasustamine Lätis

1939.aasta 9. oktoobril kuulsid Saša ja Elena esimest korda kogu baltisaksa elanikkonna ümberasustamisest Saksa riiki. Nad istusid pühapäevaõhtuses Ogrest Riiga sõitvas rongis. Nad kuulsid pealt, kuidas kaks erutatud saksa keelt rääkivat naist rääkisid kolmandale, et kõik

baltisakslased peavad minema Saksamaale Füüreri korralduse kohaselt ja et saksa laevad on juba sadamas, et ära viia ümberasustatavaid. Uudisest olevat teatatud peamises Riias trükitud saksakeelses päevalehes "*Rigascher Rundschau*". Kuid nagu tavaliselt olid Saša ja Elena jäänud ilma ajaleheta, kuna eelmisel reedel olid nad sõitnud Riias Ogresse.

Kodus tervitas neid Elena ema, kes oli nende juures elanud mitu aastat. Ta oli väga endast väljas pärast kvartaliülema (*Nachbarschaftsführer*) visiiti, kes oli tulnud nõudma, et kõik üürikuud registreeriks ennast eelseisvaks ümberasumiseks Saksamaale. Ta oli ennast juba registreerinud ja soovitas seda viivitamatult teha ka Sašal ja Elenal, kuna kardeti paratamatut bolshevike sissetungi. Ajaleht oli ära toonud Hitleri raadiokõne, milles ta teatas oma otsusest repatrieerida kõik väljaspool Reichi elavad etnilised sakslased, selleks et vältida igasuguseid konflikte põhjusteid. Tegelikult tähendas see 23. augustil 1939.a. allkirjutatud Hitler-Stalini paktile lisatud salajase protokolliga rakendamist.

Saša esimene reaktsioon oli otsustav äraütlemine. Tal polnud mingeid sidemeid Saksamaal, välja arvatud õde Ella ja tema abikaasa Hamilkar, kes olid end sisse seadnud Mohrinis (praegu Moryn Poolas). Lisaks sellele jälestas ta piiramatut režiimi Saksamaal, mis võimaldas kantsleril likvideerida kõik oma oponentid, kaasa arvatud ka oma parteis, nagu ta tegi seda "Pikkade nuga ööl". Juutide arutu tagakiusamine, nende kinnipidamine koonduslaagrites oli osa riiklikust terrorist ja mälestus "Kristallööst" 9/10. novembril 1938 oli veel kõigil elavalt meeles. Ja lõpuks, aktiivse ohvitserina tundis Saša, et ta peab jääma Läti ja võitlema Läti armees niikaua, kuni vastupanuvõimalus säilib. Elena toetas tema vaateid ja ta otsustas jääda oma abikaasaga. Kuid Elena ema oli otsustanud lahkuda ja pakkis juba oma asju.

Baltisaksa elanike hulgas olid ainult noored need, kes olid entusiastlikud ja valmis kohe lahkuma. Vanemad inimesed ei olnud sugugi veendunud vajaduses vastata Saksamaa kutsele. Neil, kes tahtsid lahkuda, polnud mingit omandit ja neil polnud midagi kaotada. Kuid enamik inimesi kahtlesid ja kartsid ebakindlat tulevikku.

Saša teine õde Meta ja tema ohvitserist abikaasa Lothar olid otsustanud lahkuda. Saksa sõjaväeatašee Riias oli kinnitanud Lotharile, et ta leiab ametisemääramise Wehrmachtis ja säilitab oma kapteni aukraadi. See väljavaade näis talle ahvatlevana, kuigi ta jagas Saša jälestust Hitleri režiimi vastu. Saša kaheksakümneaastane isa oli ka otsustanud lahkuda ja minna elama Mohrinisse Ella ja Hamilkari juurde. Ta oli juba veetnud nendega mitu aastat pärast oma naise surma. Tema otsus oli olnud kerge teha, kuna ta oli kaotanud oma varanduse riskantsete

spekulatsioonidega. Ja lõpuks – Saša vend Carolus ja tema kuuelapseline suurpere oli valmis lahkuma. Nii paistis, et Saša ja Elena on ainsad, kes Lätimaale jäävad.

Enne emigrantide lahkumist, peeti hüvastijätu jumalateenistus koos püha armulauaga Riia Püha Peetri kirikus. Kogu kogukond oli löödud ja vapustatud pärast pastor Girgensohni jutlust, mis laskis neil kõigil aru saada, et nad peavad hüvasti jätma igaveseks sellega, mis oli sajandeid olnud nende isamaa. See oli ka viimane hüvastijätt kiriku endaga, sest pärast seda viimast saksa teenistust anti kirik üle Läti kogukonnale. Kogunenud seltskond oli sügavalt liigutatud ja nuttu oli kuulda igalt poolt puupüsti täis löövist. Sašat ja Elenat haaras kibe üksindussejäämise tunne.

Otsustavad kõnelused

Sašale oli tähtis kontrollida, kas kuulujutud riigi eelseisvast okupatsioonist nõukogude vägede poolt olid usutavad ja kas Läti armee kavatses vastupanu osutada. Ta ei suutnud saada mingit infot selle kohta ei kindralstaabist ega oma teenistusest, mis loomulikult oleks pidanud olema kõige paremini informeeritud. Kuid peastaabis kohtas ta oma vana kolleegi Milquisti, kes oli endine Rootsi sõjaväeatašee Varssavis ja keda ta oli kohanud Varssavis aastatel 1930-1931. Nüüd asus Milquist Tallinnas, kuid käis sageli Riias. Ta kutsus Saša endaga juttu puhuma, tõenäoselt lootes temalt mingit infot saada. Otse vastupidi, Saša kuulis rootslaselt mõningaid fakte, mis määrasid tema otsuse: Rootsi valitsus teadis autentsest allikast, et Hitler ja Stalin olid jaganud oma vastavad mõjusfäärid 23. augustil 1939 allakirjutatud Paktile lisatud salaprotokollis. Balti riigid pidid kuuluma nõukogude tsooni ja Rootsi ülemjuhatus eeldas, et Balti riigid okupeeritakse nõukogude vägede poolt 1940.a. alguseks või hiljemalt 1940.a. suveks. Nendele antud kindlustatud piirkonnad olid kasutuses lõpliku invasiooni ettevalmistamiseks. Vastavalt hästiinformeeritud Milquistile, kolme Balti riigi valitsustel polnud kavatsust organiseerida relvastatud vastupanu nõukogude vägedele, uskudes, et liitlased võidavad sõja ja siis annavad Balti riikidele tagasi nende iseseisvuse! Milquist lõpetas oma jutu öeldes, et Saša võib igal ajal leida asüüli ja töö Rootsis.

Järgmisel päeval kohtas Saša kauaaegset sõpra nimega Julius E., kes oli Saksa kodanik ja omas õitsvat hambaproteeside laboratooriumi Riias. Julius jättis Sašaga hüvasti ja soovitas tal tungivald registreerida ennast ümberasumiseks Saksamaale. Nagu kõiki Reichi kodanikke Riias, nii oli ka teda Saksa saatkond käsutanud loobuda kõigest ja olla valmis asuma laevale mõne päeva pärast. Ta lisis, et oli oodata peatset Läti okupeerimist Punaarmee poolt.

Tõsiasi oli, et mõned päevad hiljem olid kõik Reichi kodanikud Lätist laevaga evakueeritud.

1939.a. oktoobri keskpaigas helistas Sašale sõber Varssavi aegadest, kolonel Sokolowski, kes oli endine feldmarssal Pilsudski kabinetiülem ja hilisem Nowogródeki² sõjaline kuberner (*Wojewoda*). Nowogródek oli Lätiga külgnev Kirde-Poola provints. Sokolowski rääkis Sašale, et temal ja ta perekonnal oli õnnestunud läheneva Punaarmee eest põgeneda Lätti, kus neid interneeriti laagrisse. Ta palus Sašal nende kaitseks välja astuda ja kinnitas talle, et tal on piisavad vahendid üürimajas elamiseks. Saša helistas siseministeeriumi asjakohase osakonna direktorile ja saavutas Sokolowski perekonna vabastamise pärast seda, kui ta võttis vastutuse nende eest enda peale. Kui nad kohtusid, siis kinnitas Sokolowski Sašale uudiseid mõjutsoonide jagamisest Saksamaa ja NSVL vahel. Ta informeeris üksiti Sašat, et Poola saatkond Lätis käskis kõiki Poola kodanikke lahkuda viivitamatult maalt, et pääseda nõukogude haardest. Sokolowski³ oli otsutanud põgeneda Rootsi, mida ta tegigi kümme päeva hiljem.

Saša tegi visiidi armee peastaapi, et vestelda oma kauaaegse sõbra Hugo R.-ga, kes oli nüüd kindral ja peastaabi ülem kindral Hartmanise⁴ esimene abi. Nende vestlus veenis lõpuks Sašat, et nõukogude agressioon on paratamatu ja et relvastatud vastupanu, mida lubas “*Vadonis*” Ulmanis, oli ülimalt kahtlane⁵. Kommunistliku võimuhaaramise puhul oli Sašal selge, et tema kui ohvitser ja luureteenistuse töötaja on automaatselt süüdi mõistetud koos füüsilise hävitamise või Siberisse saatmisega. Nagu juhtus õnnetu Hugo R.-ga, kes küüditati ja tema edasisest saatusest pole midagi teada.

Olles teadlik lähenevast ohust, otsustas Saša lõpuks vastu võtta ümberasumise ettepaneku, mida pakkusid saksa võimud.

² Novogródek: tänapäeval Navahrūdak Valgevenes.

³ Adam Korwin-Sokolowski (1896-1979): Nowogródeki sõjaline kuberner 1935 kuni 1939, tal õnnestus põgeneda Lätti, kui nõukogude väed tungisid Ida-Poolasse 17. septembril 1939. Lätist põgenes ta Rootsi, siis Prantsusmaale, kus ühines Poola armeeaga Prantsusmaal. 1944. aastast võitles ta Poola armies Lähis-Idas. Pärast sõda emigreerus Inglismaale ja 1956.a. pöördus taasi Poolasse. Tema «*Fragments de mémoires 1910-1945*» avaldati 1985.a. (Éditeurs Réunis, Paris). Ta maeti Powaski sõjaväekalmistule Varssavis.

⁴ Kindral Martinš Hartmanis (1882-1941): Kindralstaabi ülem aastatel 1934 kuni 1939, ta sai aastatel 1939-1940 Läti sideohvitseriks Nõukogude Armeeaga. 1940. aastal arreteeris ta nõukogude võim, ta mõisteti surma ja hukati.

⁵ Punaarmee okupeeris Läti ja Eesti kogu territooriumi 17. juunil 1940, just siis, kui Saksamaa väed olid tugevasti seotud Läänerindel. Kommunistliku võimuhaaramise järelalusena president Kārlis Ulmanis (1871-1942) arreteeriti 21. juulil 1940 ja küüditati Nõukogude Liitu. Ta suri 20. septembril Krasnovodskis (tänapäeval Türkmenbaşy Türkmenistanis). Kindral Jānis Balodis (1881-1965), viitsepresident ja sõjaminister arreteeriti ja küüditati samal ajal kui Ulmanis. Ta jäi ellu ja tal lubati tagasi pöörduda Lätti 1956. aastal. Ta suri seal 1965. aastal..

See oli viimane allesjäänud alternatiiv, sest Läti piirid olid suletud, välisreisid keelatud ja Läti passid tühistatud. Saša viimased kahtlused kadusid, kui mobiliseeritud reserviste saadeti diskreetselt koju tagasi, nagu ka teenistusaluseid – kolm kuud enne nende teenistusaja lõppu. Oli selge, et Läti kõrgem väejuhatuse ei kavatse armeed ette valmistada sõjaliseks aktsiooniks. Nüüd oli Saša kindel, et tal pole Lätimaal enam midagi teha. Hoolimata vastikustundest Natsi-Saksamaa vastu oli ta viidud selleni, et tuli vastu võtta talle lubatud pääsemisvõimalus. Lõplik otsus langetati pärast terve öö kestnud arutelu Elenaga ja tema nõusolekul andis Saša järgmisel hommikul sisse avalduse Läti armeest lahkumiseks. Ta vabastati 1. novembril 1939.

Lahkumine eksiili

Sellest hetkest alates pidi Saša täitma terve hulga administratiivseid formaalsusi: esiteks registreeruma ümberasumiseks baltisaksa kodanikke esindavas kontoris, teiseks ette võtma vajalikud sammud Läti võimudega ja kolmandaks deklareerima oma kinnisvara ja omandi kõikides üksikasjades Saksa eestkostetasutuses, mis vastutas emigrantide omandi (die deutsche Umsiedler-Treuhandgesellschaft või DUT), mis loodi baltisaksa omandi ülevõtmiseks kas rahalise või loonuselise kompensatsiooni eest Reichis.

Siis pidid Saša ja Elena ette valmistama nende isikliku omandi meretranspordiks. Nad valisid selleks ilusaima mööbli, eriti söögitoa komplekti täismahagonist, mille Elena oli pärinud oma vanavanemalt, voodipesu ja riided. Laudsepp paigutas kõik puust kastidesse enne laeva juurde viimist ja pardale laadimist.

Läti võimud sundisid emigrantidele peale viimase formaalsuse, nende kodakondsuse äravõtmise, mis oli väsitav tseremoonia, mille jooksul nad pidid seisma sabas paljude komisjonide ette jõudmiseks. Nüüdsest peale, pärast kodakondsuse tühistamist, muutusid nad kodakondsuseta isikuteks, sest saksa kodakondsus pidi antama neile alles pärast nende saabumist Saksamaa pinnale.

Viimaks saabus ärasõidu päev 26. november 1939. Väga vara hommikul Saša, Elena, tema ema ja väike Sabine läksid laeva “Steuben” pardale, mis pidi neid viima Gotenhafenis (tänapäeval Gdynia Poolas). Nad pidid reisima koos umbes 3000 kaasemigrandiga sellel hiiglaslikul 30000 tonnise reisilaeval, ühel kolmest alusest, mis kuulusid organisatsioonile “Kraft durch Freude” (Jõud rõõmu kaudu). See organisatsioon oli pakkunud unelmate reise Kolmanda Reichi puhkajatele 1934.aastast kuni 1939.a. augusti lõpuni.

Emigrandid seisisid tekil, vaatasid vaikselt Riia linna torne, kui nende laev alustas teed. Kail mängis Läti orkester Läti hümni, siis Saksamaa hümni. Niipea kui viimased otsad anti ära ja laev hakkas aeglaselt liikuma kaist eemale, said kõik reisijad ängistavalt aru, et nad lahkuvad igaveseks oma kallilt isamaalt, jättes maha oma esivanemate hauad, oma omandi, oma ametid ja kõik, mida nad armastasid. Nüüd pidid nad kohtuma tundmatu ja ebakindla tulevikuga.

Teise osa lõpp: 1920-1939